

به نام خدا

اهمیت تشویق و تنبیه در تربیت دانش آموزان

مولفان :

علی نقی زاده

داود حسنعلی لو

علی درستی

سجاد دهقانی

وحید محبوبی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۳)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: نقی زاده، علی، ۱۳۸۰
عنوان و نام پدیدآور: اهمیت تشویق و تنبیه در تربیت دانش آموزان/ مولفان علی نقی زاده، داود حسنعلی لو، علی درستی، سجاد دهقانی، وحید محبوبی.
مشخصات نشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۱۱۵ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۱۲۲-۳
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: دانش آموزان - تربیت - تشویق و تنبیه
شناسه افزوده: حسنعلی لو، داود، ۱۳۶۶
شناسه افزوده: درستی، علی، ۱۳۷۹
شناسه افزوده: دهقانی، سجاد، ۱۳۷۳
شناسه افزوده: محبوبی، وحید، ۱۳۶۳
رده بندی کنگره: PN۲۱۷۰
رده بندی دیویی: ۸۰۹/۲۳۱
شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۹۳۸۹۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: اهمیت تشویق و تنبیه در تربیت دانش آموزان
مولفان: علی نقی زاده - داود حسنعلی لو - علی درستی - سجاد دهقانی - وحید محبوبی
ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرایی، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۳
چاپ: زیرجد
قیمت: ۱۱۵۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان:
<http://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۱۲۲-۳
تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	پیشگفتار.....
۱۱	فصل اول: کارکردهای تشویق.....
۱۱	تشویق در دین
۱۳	ضرورت تشویق
۱۵	تنبيه و تشویق در اسلام:
۱۶	تشویق در آئینه قرآن کریم:
۱۶	تشویق در مکتب مولانا:
۱۷	تشویق از دیدگاه سعدی:
۱۷	اهمیت و ضرورت تشویق، به عنوان اصلی مهم در تربیت اسلامی
۱۸	آیات و روایات در باب تشویق :
۱۸	ابراز یا منع محبت:
۱۹	بیان مهر یا قهر:
۲۰	دیدگاه امام خمینی (ره) درباره تشویق کودکان:
۲۱	صورت های تشویق، محاسن تشویق، معایب تشویق:
۲۱	صورت های تشویق:
۲۱	محاسن تشویق:
۲۲	معایب تشویق بیجا و بیش از حد:
۲۳	فصل دوم: مبانی تشویق و تنبيه.....

- ۲۳..... ایجاد شوق و دل‌بستگی به علم دانش شاگردان
- ۲۳..... مواسات و دلسوزی معلم نسبت به شاگردان
- ۲۴..... عامل لطف و محبت، موثرترین عوامل تعلیم و تربیت است
- ۲۵..... فروتنی و نرمش نسبت به دانش آموزان
- ۲۶..... تشویق شاگردان به اشتغالات علمی و تحریص بر تکرار دروس :
- ۲۶..... رعایت مساوات در توجه و محبت به شاگردان :
- ۲۷..... احترام به شاگردان و توجه به مزایای آنها
- ۳۴..... محبت درست معلم به متعلم باعث می شود:
- ۳۵..... تشویق دانش آموزان بی علاقه و سهل انگار:
- ۳۶..... نقد و بررسی تحقیقات انجام شده :
- ۴۰..... خلاصه و نتیجه گیری
- ۴۱..... پیشنهادات
- ۴۳..... **فصل سوم: آموزش، تنبیه، تشویق**
- ۴۴..... تشویق
- ۴۵..... روش‌های تشویق
- ۴۵..... تشویق رفتارهای خوب
- ۴۶..... آموزش رفتار خوب
- ۴۷..... تلویزیون و داورهای اخلاقی
- ۴۹..... تشویق غیرمادی
- ۵۰..... تشویق کودکان خجالتی
- ۵۱..... صورت‌های عملی تشویق

۵۱	ذکر کلمات محبت‌آمیز
۵۱	معرفی عمل آن در حضور جمع
۵۲	معرفی و ارائه آثار
۵۲	نصب عکس او
۵۲	دادن جایزه
۵۳	نزدیک کردن به خود
۵۳	سپردن مسؤولیت
۵۳	ذکر قصه و داستان
۵۴	دادن گواهی
۵۴	شیوه‌های دیگر
۵۵	تنبیه
۵۵	فواید تنبیه
۵۵	اصلاح رفتار
۵۵	یافتن راه صواب
۵۶	اثر بخشی فوری
۵۶	تضعیف رفتار
۵۶	ایجاد بیداری
۵۷	تشدید رفتار
۵۷	پرهیزها در تنبیه
۵۷	عقد‌هگشایی‌ها
۵۸	منع انتقام

۵۸.....	تنبیه مضاعف.....
۵۸.....	خشونت.....
۵۹.....	طرد و اخراج.....
۵۹.....	تکرار تنبیه.....
۵۹.....	تنبیه دسته‌جمعی.....
۶۰.....	منع‌های دیگر.....
۶۰.....	تریت، تنبیه نیست.....
۶۲.....	آیا تا به حال مثل نواری که گیر کرده باشد، شده‌اید؟.....
۶۵.....	فصل چهارم: روش تربیتی تشویق.....
۶۵.....	۱- شیوه تشویق.....
۶۵.....	-تشویق در لغت.....
۶۵.....	-تشویق در اصطلاح تربیت دینی.....
۶۶.....	- تشویق در اصطلاح روان شناسی.....
۶۶.....	- اهمیت تشویق.....
۶۷.....	۱. اهمیت تشویق در اسلام.....
۶۷.....	۲. اهمیت تشویق در روانشناسی.....
۶۷.....	-تقویت مثبت در روانشناسی.....
۶۸.....	۱. تعریف تقویت مثبت.....
۶۸.....	۲. اقسام تقویت کننده.....
۶۹.....	۳- نحوه استفاده از تقویت کننده‌ها در امر تشویق:.....
۶۹.....	اقسام تشویق.....

۶۹ اصول و شرایط کلی در تشویق
۷۱ مشوق و انواع آن
۷۱ ۱. تعریف مشوق
۷۱ ۲. انواع مشوق
۷۲ آثار مثبت تشویق
۷۳ آسیب شناسی تشویق
۷۵ فصل پنجم: نظریات تشویق و تنبیه
 روان شناسی رفتارگرایی (جان لاک) و نگاهی گذرا به رویکرد روان تحلیل گری (زیگموند فروید):
۷۵
۷۷ آسیب شناسی تربیت پاداش گرا
۷۹ نقش نقیض نمای تشویق و انگیزش در فرایند یادگیری
۸۱ یافته‌های پژوهشی در مورد نقش انگیزش و تشویق درونی
۸۳ انواع واکنش کودکان در برابر تکلیف نقاشی
۸۵ نقش انگیزش درونی در فرایند تعادل جویی
۹۳ شواهدی از یافته‌های پژوهشی روان شناختی در مورد تشویق وارونه
 چکیده‌ی یافته‌های پژوهشی در مورد اثرات تشویق و تنبیه به اشکل و روش‌های متفاوت
۹۵
 پیامدهای به کارگیری اصل تقویت (تشویق) در فرایند تعلیم و تربیت بر اساس اصول روان شناختی
۹۶
۹۶ آفات تشویق (در صورتی که بدون رعایت اصول فوق اعمال گردد)
۹۷ شرایط عام و کلی در تشویق
۹۸ شرایط خاص و موردی در تشویق

۱۰۰	تشویق و تنبیه در اسلام و مکتب رفتار گرایی:
۱۰۲	تشویق تربیتی
۱۰۴	تعریف تشویق
۱۰۵	اصول تشویق
۱۰۵	محاسن تشویق
۱۰۶	اثرات نامطلوب عادت به تشویق
۱۰۷	مسائل مربوط به تشویق
۱۰۸	زیان عدم تشویق
۱۰۸	اقسام راههای تشویق
۱۰۸	الف) تشویق مستقیم و تشویق غیرمستقیم
۱۰۹	ب) تشویق مادی و معنوی
۱۰۹	ج) تشویق درونی و بیرونی
۱۰۹	تعریف تنبیه
۱۱۰	مسائل مربوط به تنبیه
۱۱۰	اصول و شرایط تنبیه
۱۱۱	راههای شبه تنبیه
۱۱۱	چهار مرحله کنترل عصبانیت
۱۱۵	منابع:

پیشگفتار

شاید برای عده ای تصور اینکه بتوان در مدرسه ای از تشویق استفاده کرد کمی دشوار است اما واقعیت این است که می توان در سنگر مدارس شاهد حضور باشکوه معلمان و شاگردانی بود که با سرمایه از محبت و چهره های متبسم و مصمم در تلاش هستند که در کارهای خود موفق بوده اند. پس باید رنگ مدرسه ای یادآور زیباییها و نیکوییها باشد. چرا که هم انسانها بالأخص نوجوانان محبت پذیر می باشند و لذا نیاز به محبت از اساسی ترین نیازهای هر انسان می باشد. تشویق نیروها و استعدادهای دانش آموزان را به کار می اندازد و استقامت آنها را در کارها زیاد می کند و موجبات سرعت در کارهای بدنی را فراهم می کند و در کارهای فکری موجب سعی و کوشش بیشتری می گردد. تشویق و تقویت رفتار مثبت کودکان سبب شکل گیری عادات مطلوب در آنان می شود. به عبارت دیگر از آنجا که از طریق رفتارهای تشویق آمیز کلامی و غیرکلامی مادی و معنوی فردی و گروهی مستقیم و غیرمستقیم مربی بیش از هر چیز به یک نیاز هم نوجوانان یعنی نیاز به محبت متعلق و توجه پاسخ داده می شود.

ما شاهد بیشترین مؤثرترین و پایدارترین اثر در رفتار آنان هستیم در حالی که وقتی دانش آموزی را تنبیه می کنیم نه تنها به هیچ یک از نیازهای خطری و اساسی او پاسخ نمی دهیم بلکه تعادل حیاتی اش را برهم زده او را با تجربه ناخوشایندی که همواره از آن گریز دارد مواجه می کنیم ولو اینکه بطور موقت رفتار مطلوب آن را کنترل کرده باشیم. مفهوم تشویق، مقوله ای کاربردی است که به حسب ذات و طبیعت انسان، موضوعی مورد علاقه، بلکه مورد نیاز وی بوده، و در طول تاریخ آموزش و پرورش به مفهوم گسترده آن به کار گرفته می شده است و فرهنگ اسلام با توجه به اهمیتی که

به هدایت انسان بر اساس ذاتیات و فطریات وی دارد، به شیوه های گوناگون از این روش استفاده کرده و اصولی جهت به کارگیری از این شیوه تربیتی ارائه کرده که به ادعای اندیشه‌وران مسلمان، در به کارگیری از این شیوه، اسلام از افراط و تفریط مبراً است؛ بنابراین، تشویق در این تحقیق منحصراً از دید اسلام خواهد بود و در پی کشف سبک‌ها و روش‌های تشویقی اسلام و مواضع تجویز آن هستیم و تعریف دقیق آن را در جای خود به روشنی بیان کرده ایم. از طرف دیگر، واژه تقویت گرچه استعمالی بس طولانی درباره بدن و روان انسان داشته، از زمان پیدایش مکتب رفتارگرایی در روان‌شناسی، استعمال و تعریف عینی‌تر و مشخص‌تری یافته است و در این تحقیق، به دنبال سازماندهی مطالب گوناگون درباره مفهوم تقویت از دیدگاه رفتارگرایی رادیکال (اسکینری) به نحو اخصّ هستیم؛ زیرا در این دیدگاه، تقویت به گونه‌ای کاملاً تجربه‌گرایانه و رفتاری، بلکه مقبول‌تر از دیدگاه مؤسس مکتب یعنی واتسون تعریف، و با دیدگاهی گسترده‌تر و بر اساس طرح یک سری اصول و مبانی به منظور ایجاد تغییراتی وسیع در سطح خُرد و کلان اجتماع از سوی اسکینر مطرح شده و بنابر ادعای وی، با این شیوه تربیتی می‌توان رفتاری جدید را ایجاد یا رفتار موجود را تثبیت کرد.

فصل اول: کارکردهای تشویق

تشویق در دین

رسول خدا پایه رفتار با کودکان و نوجوانان را بر محبت استوار کرده و سفارش می کند که آنان را گرمی بداریم و با جایزه ای که امکان و فایده هست آنان را تشویق نمائیم.^۱

استفاده از روش تشویق و محبت یکی از روشهای تربیتی بسیار مؤثر و نشانه صدر و نقش مطمئن داشته فرد است. خدای تعالی رمز پیروزی پیامبر اکرم (ص) را در همین شرح صدور محبت و رزی پیامبر به امت خود می داند: به موجب لطف و رحمت الهی برایشان آموزشی نجواه و با آنان مشورت کن (و به آنان شخصیت بده)^۲

کودک اگر از لحاظ درسی و اخلاقی در سطح غیر قابل قبولی باشد باید نقطه مثبتی در وضع رفتار و ظاهر او یافت و از آن بعنوان جای پای برای تشویق وی استفاده کرده مثلا ممکن است دستهایش لطیف و از آن بعنوان جای پای برای تشویق وی استفاده کرده مثلا ممکن است دستهایش لطیف و یا موی سرش اصلاح شده و مرتب باشد همچنین ممکن است به تمیزی کفشهایش اهمیت بده و یا دفتر و کتاب خود را خوب نگه داری کند. به هر حال باید از همان نقطه مثبت و روزنه کوچک نوری به زندگی تحصیلی

۱- رضا فرهادیان - مجله تربیت شماره (۱) سال هشتم - ص ۱۹

۲- غلامرضا مدید عزیزی مجله پیوند شماره ۷۴ - خرداد ص ۱۸ - ۱۷

کودک تابیده شخصیت قابل قبولی از او ساخت وزندگی جدیدی را برایش پی ریزی کرد. سرگرمیها و علائق کودک نیز نباید از نظر معلم دور نماید^۱.

مقداری توجه و تحسین برای هر کسی مفید است چون انسان نیاز به تایید و احترام دیگران دارد و می خواهد در هر کاری که فعالیت می کند دیگران کوشش او را قدر بدانند و برایش ارزش قائل شوند. منتها برای سرآمد شدن یا برجسته شدن و دریافت تحسین باید کوشش بیش از حد متعارف داشته و البته به موازات کوشش آمادگی و استعداد آن فعالیت ویژه هم باید در انسان باشد^۲.

کودک باید عمل خوب را بر پایه عمل به وظیفه شخصی و اجتماعی و بدون توقع داشتن پاداش انجام دهد ولی والدین به این عنوان که او فردی وظیفه شناس است او را تشویق کنند. تشویق بهتر است صورت مالی پیدا نکند بلکه اولاً کودک باید خواندن نماز را مانند دیگران وظیفه خود بداند و ثانياً تشویق ما از او به عنوان ابزار رضایت از انجام وظیفه اش باشد. یعنی نشان دهیم که از عملش خوشنودیم و بعد در بستن بالاتر به او بفهمانیم که خدا هم از این عمل او راضی است.

تشویق باید واحد ضوابط و حدود باشد یعنی اینکه نباید فرد برای عمل تشویق شود. بلکه شایسته است که رفتارهای خاص و برجسته او مورد ستایش قرار گیرد. اما به جهت گستردگی موضوع فوق در این پروژه فقط به موضوع تشویق می پردازیم که البته از اهمیت خاصی (ویژه ای) نسبت به تنبیه در مواردی نیاز است ولی باید باشد که شاعر عالی مقام سعدی می فرماید :

جمعه به مکتب آورد طفل گریز پای را
درس معلم اربود زمزمه محبتی

با توجه به مسائلی که گذشت می خواهیم بدانیم که چه نوع تشویق اثر مثبت داد و چه نوع آن اثر منفی و آیا تشویق تنها راه موفقیت یک دانش آموز است ؟ تشویق باید چگونه

۱- اسماعیل بیابانگر - مجله پیوند - شماره ۷۴ مهر - ۱۳۷۴ ص ۴۳

۲- سیما نظیری - مجله پیوند - شماره ۷۴ اردیبهشت ۱۳۷۴ - ص ۴۲

باشد آیا به نوع و اندازه کاری که انجام داده می شود بستگی دارد؟ آیا واقعا تشویق بیش از روشهای دیگر مانند تنبیه بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان تاثیر دارد؟ تشویق در منزل و از طرف والدین موثرتر است یا از طرف اولیاء مدرسه؟ آیا از طریق تشویق می توان از نیروی یک فرد حداکثر فایده را برد و تمام خواسته خود را بدست آنها (دانش آموزان) برآورده ساخت؟ و آیا تشویق فردی موثرتر یا تشویق گروهی؟

اسکینر روانشناس رفتارگرا چنین عقیده دارد که تنبیه شدید کودکان و نوجوانان در قبال انجام رفتار نا مطلوب ممکن است موقتا به حذف آن رفتار در کودک بینجامد ولی در بیشتر مواقع به بروز رفتارهای جبرانی انتقام جویانه و ضد اجتماعی می گردد و با مشکلات هیجانی دیگری را به بار می آورد تنبیه هایی که معلمان بر کودکان روا می دارند از یک طرف مشکلات عاطفی و اختلافات رفتاری را موجب می گردد و از طرف دیگر رابطه معلم شاگرد آشفستگی ایجاد کرده و امکان بازسازی و ترمیم آن را مشکل و در مواقعی دور از دسترس می سازد. در چنین شرایطی کودک تصور منفی را که از معلم تنبیه گر دارد ممکن است به معلمان دیگر محیط آموزش و حتی فضای فیزیکی مدرسه دهد. معلمان پرخاشگر و هیجانی که از عهده کنترل رفتار خودشان بر نمی آیند با تنبیه های شدید و مکرر آثار سوء در سازگاری شاگردان خود خواهند گذاشت و مقاومت آنها را در یادگیری دروس برخواهند انگیخت.

ضرورت تشویق

از آنجایی که خانواده ها و مدارس ابتدایی ترین و مهمترین کانون پرورش و تربیت کودکان و نوجوانان هستند و گردانندگان آنها والدین و آموزگاران هستند اصلی ترین نقش را در این زمینه به عهده دارند باید با اصول و قوانین تربیت آشنایی کامل داشته باشند و آن را به عنوان احسن بکار گیرند. چرا که اگر این اصول و قوانین بکار برده نشوند نباید در انتظار موفقیت آموزش و پرورش باشیم. بنابراین فساد و تزلزل جبران ناپذیر آینده مان دور از انتظار نخواهد بود در این مصداق شاعر معروف سعدی شیرازی گفت:

خشت اول گر نهد مهار کج

تا ثریا می رود دیوار کج

خداوند عزیز نیکوکاران را مورد تشویق قرار داده و نیکی های آنان را ده برابر پاداش می دهد.

با عنایت به این که این بحث- تشویق و تنبیه - از مباحث و روش های مفید و موثر تربیت می باشد، جالب این است که ذهنیت متکی بر تنبیه بدنی که امروز در برخی مدارس رد پای آن را می بینیم بر آمده از همین اندیشه قدیمی و منسوخ است که در راه تربیت حتی زدن نو آموز هم رواست.

نظر دانشمندان غربی و شعرا و نویسندگان تعلیم و تربیت اسلامی به اجمال آورده می شود:

"عنصر المعالی" بهره گیری از تشویق و تنبیه را با علم آموزی و تربیت لازم می داند و می نویسد: "هر هنری و فضلی روزی به کار آید، پس در فضل و هنر آموختن تقصیر نباید کردن و در هر علمی که مر او را آموزی، اگر معلمان از بهر تعلیم مر او را بزنند، شفقت مبر، بگذار تا بزنند که کودک علم و هنر و ادب را به چوب آموزد نه به طبع خویش" (اخلاق اسلامی، محمد علی سادات، فصل ۴).

خواجه نصیرالدین طوسی درباره تنبیه بدنی بر این باور است که: "به هر خلق نیکی که از کودک صادر شود او را مدح باید کرد و بر خلاف آن در توبیخ اول عمل قبح او را تغافل منسوب کنند تا بر انجامش اقدام ننماید، و اگر بر خود پوشیده دارند، بر او پوشیده دارند و اگر معاودت کند در سر او را توبیخ کنند و چون معلم در اثنای توبیخ ضربی به ثمر رسانند از فریاد و شفاعت خواستن حذر فرمایند؛ چه آن فعل ممالیک و ضعفا بود. به عبارت دیگر او نیز تنبیه را جایز می داند منتهی تا حدی که تنها باعث تنبیه شود و هرگز از سرکین ورزی و شقاوت نباشد. (کلیات فلسفه، نجاتی عثمان)

برخلاف نظر دانشمندان مبدول جان لاک معتقد است، تا آنجایی که ممکن است در تربیت کودکان نباید از تنبیه استفاده کرد و همواره تشویق را بر تنبیه مقدم میدانند. او

اظهار می دارد که اگر قرار است از تنبیه در تربیت کودک استفاده کنید بهترین تنبیه عدم تایید کودک است به خاطر عمل نامطلوبی که انجام داده است.

وی همچنین در باره تشویق معتقد بود که بهترین نوع تشویق تایید و تمجید کودک است به خاطر عمل مطلوبی که انجام داده است به طوری که باعث لوس شدن کودک نشود. (سی کرین، روانشناسی رشد، فصل ۱)

نکته ای که باید به طور کامل مورد توجه مربی و کلیه عوامل تربیتی و محیط اجتماعی قرار گیرد، مساله سرنوشت خود کودکان و نوجوانان است. باید توجه داشت که نمی توان سرنوشت آنان را به دست قضا و قدر سپرد. بسیاری از پدران و مادران اینطور فکر می کند که خوشبختی یا بدبختی طفل در آینده مربوط به سرنوشت اوست. اگر سرنوشت طفل خوشبختی است هیچ قدرتی نمی تواند سرنوشت او را تغییر داده، از سعادت محرومش گرداند. و بالعکس اگر سرنوشت کودک بدبختی و شقاوت است، کسی نمی تواند او را از مسیر بدبختی به مسیر خوشبختی بکشاند. راستی اگر چنین است پس پیگیری های پیامبران و همه مصلحان اخلاقی و اجتماعی برای اصلاح و سعادت مند ساختن افراد و اجتماعات بهبود یافته است در حالی که چنین نیست.

دنیای ما دنیای تلاش و کوشش است، هرچه خواهیم شدنی است. بزرگان گفته اند: خواستن، توانستن است. اگر می بینیم نوباوگان اجتماع انطور که باید و شاید بار نمی آیند و احیانا پشت پا به مقدسات می زنند و یا گرفتار اعتیاد مضر هستند، برای این است که نخواستیم آنها درست تربیت کنیم و آنها را به دست قضا و قدر سپرده ایم چه اگر می خواستیم آنها را بهتر از این تربیت می کردیم.

تنبیه و تشویق در اسلام:

منظور از تشویق پاسخ مثبت در برابر رفتار مطلوب متربی است. این پاسخ گویی متنوع بوده و ممکن است به صورت ستایش از متربی، ابزار مهرورزی به او، واگذاری مسئولیت مناسب به او، وعده پاداش و... جلوه گر می شود.